

KABDEBÓ LÓRÁNT

A Nyugat-eszmény és a valóságos története

Személyesen kezdem – mestereim, atyai barátaim szintén ezt tették, ha a Nyugatról beszéltek.

A huszadik századot az emberiség történelme egyik mélypontjaként tartom – nem egyedül – számon. Mégis: ellenében az irodalom és művészet magaspontjának jelenlétét is benne és általa ünnepelem, a tragikus derű embert felemelő katarzisének megfogalmazásáért. Legyen rá bizonyosság a magyar Nyugat című folyóirat, amely létrejöttének százados évfordulóját ünnepeljük. Az én pályám alakulásába is lényegében beleszólt, bárha semmilyen személyes kapcsolat hozzá nem fűzhetett az időben.

De a Rákosi-korszak legsötétebb pillanataiban a miskolci Földes Gimnázium diákjainak tanárain, Pápay Sándor és Bándi Géza – nevük-tetteik érdemesek az emlékezetre – a könyvtár barátian bizalmas csöndjében úgy adták kezembe a „nyugatos” írók könyveit és fordításköteteit, hogy amikor pályát kellett választanom, nem a családi hagyományt követtem, mérnök helyett tanárnak felvételiztem, azzal az irodalommal akartam foglalkozni, amelynek szellemi sugárzását éppen ez a „nyugatos” szemlélet rajzolta ki előttem. Majd pedig fiatal tanárként ugyanitt folytattam már annak a „nyugatos” költőnek a feldolgozásával, aki ezt írhatta az ostrom vérzivatarára után: „A magyar költészet az én nyelvemen beszél”, mert a kései Nyugat-líra az ő, Szabó Lőrinc költészetében összegződött és hagyományozódott tovább. A Nyugat-eszményt azután atyai barátom, Vas István elbeszélései erősítették bennem, Szigligeten és szentendrei kertjükben. No meg Vas István és Ottlik beszélgetései-vitatkozásai, melyeknek néha hallgatója lehettem. Emlékszem közös rádióhallgatásunkra, a Groza Péter rakparti lakásban, amikor *A háborúnak vége lett* sorozatom Vas Istvánnal készült darabját együtt hallgattuk, Ottlikkal, és az utólagos vitáktól előre reszkető Szántó Piroskával. Diadallal vártuk ki végét.

Mert a Nyugat koronként és emberenként mást-mást jelent. Nagy ráfigyeléssel fogadom két ifjú kolléganő (Mann Jolán és Sudár Annamária) Nyugat-képét, egy, az OSZK-ban készült weblapon. Mai szemmel emelik ki a maradandó mozzanatokat a folyóirat történetéből. A kortársak, akik számonként kísérték figyelemmel a megjelenést, bizony elcsodálkoznak, ha ezzel a szempontrendszerrel szembesülnének.

Mint ahogy megint másképpen állt össze a mi számunkra is a hetvenes évek elején tudományos műhelyként megújuló Petőfi Irodalmi Múzeumban. A forradalmi tevékenysége miatt egyetemi rektorságából leváltott, sőt egy időre börtönbe is zárt Baróti Dezső és a hazai irodalmi muzeológia megalapítójának számító Miklós Róbert irányításával akkor fiatal irodalomtörténészek, Rónay László és jómagam reprezentatív kiállítást rendeztünk, mely-

nek megnyitóján felmutatták nekünk az egyik alapító, Fenyő Miksa haldoklásból egyetlen napra az életbe visszasegített alakját. Akkor még sokan éltek a lap munkatársai közül, emlékezéseiket leírtuk, irodalomtörténeti vitát is szerveztünk, szövegeit könyvben megjelentettük, majd az alapító atyák születésének összevont centenáriumára tanulmánykötetet szerkesztettünk, legfiatalabb munkatársaink bevonásával, Tverdotával, Kelevézzel, Mervával. Legfiatalabb? De hol van a tavalyi hó?! Mégis, a *Vallomások a Nyugatról*, a *Vita a Nyugatról* és a *Valóság és varázslat* mindmostanáig a legkeresettebb szakirodalomba tartoznak. A közelmúlt egyik konferenciáján, amikor felvetődött a kérdés, hogyan változik egyes művek recepciója, például az Esti Kornél sorozat mikor válhatott a kortársak szemében csak ifjúkori kalandjaik megjelenítéséből a modern magyar próza meghatározó példájává – nevetve szóltam közbe: dátumhoz köthető, a *Valóság és varázslat*ban megjelenő Szegedy-Maszák tanulmány jelentheti ebben a sorsfordító határt. De ha már a *Valóság és varázslat*ot említem, idézzem a kiadó, a Múzsza igazgatójának Nemes Ivánnak, valaha Révai munkatársának bátorságát: hosszas vívódás után benne hagyta a kötetben Ferenczi László Márai-tanulmányát, amely az első és mindjárt szintén meghatározó jelentőségű írás az emigrációba kényszerült íróról, elindítója lett a Márai-reneszánsznak. És tegyem hozzá, ugyanakkor az *Iskola a határon* megint másképp alapvető, értő marxista értelmezése is itt jelent meg: Almási Miklós írása.

Különben ez a visszakereső tudományos kutatás egybeesett a ma már szintén kutatási és tananyagká váló írónemzedék, Tandori Dezső és Esterházy Péter kortársainak őskereső törekvéseivel. Ottlik Géza és Szentkuthy Miklós ujjmutatását követték, akik Budapest ostroma után éppen a Nyugatot (és hát szerves folytatását, a Magyar Csillagot) akarták újraindítani.

Pedig a Nyugat is ugyanolyan halandó folyóirat volt, mint a többiek. Hozzátehetem, hogy a Nyugatban sem csak halhatatlan alkotások jelentek meg, nemegyszer halványult színvonala is. Költészetünk egyik világirodalmi rangú lírai kiteljesedése, József Attila és Szabó Lőrinc idején a Nyugat inkább indítást és visszaigazolást jelentett, az írók jobbára csak névjegyként közöltek benne írásokat, hiszen a megélhetést a nagyobb napilapokban, leginkább a Mikes Lajos szerkesztette Az Est-lapokban való rendszeres publikálás jelentette, még az alapító „nagy nemzedék” számára is. És mégis! Volt oka, hogy egy kicsit tovább élt, mint a többi.

Mi biztosíthatja egy folyóiratnak ezt a megkülönböztetett helyet? Énszerintem a sokfélesége, amely csak egyetlen kritériumot ismer: a színvonalat. Színvonalat a megvalósításban és az alkotáshoz fűződő etikában. A története során váltakozó szerkesztők mind-egyike úgy tudta összehangolni a szerzők és írások különbözősét, hogy azok nemhogy ütötték volna egymást, inkább az összképet gazdagították, éppen egymásra irányították a figyelmet. A legcsodálatosabb Nyugat-monográfia: Karinthy Frigyes *Így írtok ti* című gyűjteménye. Benne ölt testet az írók egymástól olyannyira elkülönülő modora és egymáshoz való nem mindig szeretetteljes kötődése.

Kell-e nagyobb ellentét, mint indulásuktól kezdődően Ady és Kosztolányi, vagy a húszas évek végére egymás ellen forduló ifjúkori barátok, a homo moralis elvét felvállaló Babis és a homo estheticus eszményét hangoztató – hasonlóképpen, csak más formátumban morális – Kosztolányi. Egy tehetséges doktorandusz dolgozatában olvasom, hogy Ady, amint lesöpri a még igencsak kezdő Kosztolányi első kötetét kritikájában, érzékenyen

figyeli közben azt a költői teljesítményt, amelyikről ugyanakkor tudja: megtalálta benne a tőle függetlenül alakuló igazi riválist, akinek pályája akkor is úgy alakul, ha maga Ady nem volna jelen a magyar költészetben. És milyen érdekes: az ifjonti levelezésükben Ady-ellenesen össze-összekacsintó Kosztolányi és Babits utóbb Ady halála évfordulóján már szemben állanak: Babits köteletségének érzi az Ady melletti kiállást, Kosztolányi pedig korai véleményének felhangosítását. Mindketten elismerik Ady költészetének nagyságát, csak hogy az egyik az életmű dantei kompozíciójának összefüggéseire figyel, míg a másik a tökéletes vers szigorú mértékével közelíti a szétszóródó életmű egészéhez.

Vagy, Ferenczi László Kassák-könyvében bemutatja, hogy az avantgárd szerkesztő és táborszervező – maga is a folyóirat állandó szerzője közben – éppen a Nyugat jelentőségét hangsúlyozza támadásaival, kiváltva ezzel Babits viszonyt értékelő vitaközvető válaszát. Majd nemsokára Kassák avantgárd verskötetét a legértőbben szintén a Nyugat fogadja, személy szerint a tőle talán legtávolabb álló Kosztolányi. Az emigrációba kényszerült költőnek a kömmün alapvető tévedéseit is érzékeltető, de az áldozatok elemi költői erővel elsírató, *Máglyák énekelnek* című eposzát pedig az akkor a Babits belső köreiből tartozó fiatal Szabó Lőrinc méltatja a folyóiratban lelkes szavakkal.

Avagy, Lukács György az első évfolyam tizenkilencedik számában a legszebb magyarsággal megírt esszéjében mutatja be a társai költészetére oly annyira hasonlító, alig hogy kibontakozó német szimbolista költő, Stefan George líráját. Csak hogy a régebben elveikben is társak mily távolra szakadtak egymástól a kömmün utáni pillanatban a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című megrendült számadást és önvallomást olvasva: Babits „gombolyag filozófus”-nak titulálja Lukácsot, barátját, a korábban Bartók-operát ihlető Balázs Bélát – most látom a mű felújításának nagy plakátját a milánói Scala bejáratán – pedig „szél-sárkány költő”-nek. Hogy aztán Babits későbbi kedvence, Szerb Antal majd a harmincas években ismét Lukács Györgyből induljon ki a modern európai próza számvetésekor, a *Hétköznapok és csodák* bevezetésében.

De említsem az alapító atyák közös tévedését: Ady nagy ívű váltását megjelenítő verses regényének, a *Margitának* csúfos meghúzását és idő előtti befejeztetését, sőt elvitatott utóéletét. A nagy nemzedék nagy fiaskóját. Ellenpróbaként évtizede összeolvastam az 1912-ben, a *Margitával* egy időben megjelent remekműveket: T. S. Eliot és Ezra Pound, Yeats és Gottfried Benn, Blais Cendrars és Kavafisz ugyanabban az évben írott szövegeit. Majd amolyan „nyugatos” játékkal a szövegek magyar fordításai közé fűztem a *Margita* sorait – kollégáim nem tudták szétszálazni, kívágni belőle Ady szövegeit. Utóbb már magam sem. Persze könnyű egy század elteltével visszafelé olvasni. Féltő barátai tévedtek, amikor poétikai okokból a tehetség szétesését vélték a készülő műben észlelni. De ez még nem volt szemükben kirekesztő ok. Közölték. A húzás már bonyolultabb okra vezethető vissza: a benne bemutatottnak vélt személyek – ma úgy mondanánk: – személyiségi jogait védték. Majd gyorsan feledtették az egész művet.

Aztán jöttek a nemzedékek is feltűnő ellentétek. A Trianon után jelentkező második, és a nagy gazdasági világválságot követően megjelenő harmadik nemzedék. Én még az Újhold íróit is negyedik nemzedékként ide számolom. És akkor itt vannak a nyolcvanas évek Újhold Évkönyvei felkarolta újabb nemzedékek. Mindennek már Babits, majd halála után legendásan eszményített – a kommunizmus éveiben a rá hivatkozókkal együtt kárhoytatott – emlékezete lesz a meghatározója.

Babits – ha csak teheti – rangjábéliekkel veszi körül magát. Legendás már a fiatalkori indulás is: Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula; a szenvedélyes levelezőtársak mindegyike ma már a magyar líra maradandó nagysága. Politikusok, filozófusok következnek: Lukács György, Kunfi, Hatvany, de leginkább a Dienes-fiúk és feleségeik. És még az olyannyira különböző alkatú Móricz Zsigmonddal is megkísérli majd a maga félszeg módján a szerkesztői kapcsolatot barátsággá melegíteni, éppen a folyóirat megmentése érdekében. A tanítványok kiválasztásában is ehhez a minőségi elvhez ragaszkodik – és szerencsés kézzel válogat. Talán az egy Kazinczy vezetett a magyar Parnasszusra annyi tehetséget, mint ahányat Babits személyes baráti környezetébe fogadott. Az utóbb másod-, harmadvonalba sorolódók vagy a véletlenül fiatalon elhullottak is még ma is említésre méltóak. De az igazi nagyok is hányan vannak: József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László, Halász Gábor.

Ahogy a névsort olvasom, kísértetiesen egymásra rímek a kapcsolatok végső szakasza. Mintha egy elátkozott királyfi kísérténen minduntalan a lehetetlent. Még a szerényebb tanítványokat is el-elkapta a lázadás, Sárközi György is nyilvános vitára nyitotta egyszer száját éppen nemzedéke érdekében. Tudjuk, a szakítások, szembeállítások okai különbözőek, hol a történelem, hol világnézet, hol intrika, hol alkati kérdések szóltak közbe: vas-kos kötetekben lehet mindezt dokumentálni. Dokumentálódott nem is egy történet. A Babits–Szabó Lőrinc szakítás történetének csörtéit kezdő kutatóként vívtam Babits ügyvéd barátjával, Basch Lóránttal vitatkozva. Mégse a történetekre, hanem az emlékezésekre figyeljünk! Szabó Lőrinc sírva olvassa fel élete végén a Babitsra emlékező versét. Nem – nemcsak! – azt siratta, hogy valaha a rossz Szabó Lőrinc föllázadt a jó Babits ellen, hanem megértette közös sorsukat: „nincs senkim kívüléd”. Mint ahogy Németh László is fájdalomosan búcsúzik a valahai mester-baráttól: „Azt csinálom, amit egy kéz egy másik kéz nélkül megtehet. Tisztelegel előtte.”

Egyszerre aztán mintha az átkos varázslat szűnne, Párizsból megérkezik egy fiatal magyar pusztai fiú, Illyés Gyula, Babits olvassa újabb verseit, és az egyik fiatallal, aki akkor már bejáratos hozzá, és még éppen nem lázadt fel ellene, József Attilával üzen érte, és ő – úgy tűnik fel – jelenlétével megszünteti ezt a rontást. Ekkortól kezdve mintha minden megváltozna. Illyés tartózkodó természete révén soha sem merészkedtek egymást sebző közelségbe. Így emlékezik: „Közelségünk mégis látszólagos. Nem volt egyetlen eset sem, amikor meghívás nélkül kerestem föl. Éreztem szeretetét, de ezt annak tulajdonítottam, hogy földik vagyunk.” A személyében mindinkább betegségekkel küzdő költő körül felvirágzik egy elapadt folyóirat, lakásának fogadószobája az íróvá avatás szentélye lesz, az esztergom-előhegyi kis ház pedig a beérkezettek zarándokhelye.

Végül is Illyés – szerkesztőhelyettese, majd szerkesztőtársa, végül szerkesztőörököse – lett az, aki a Nyugat-hagyományt pergőtűzben, politikailag szekértáborba szorulva vitte tovább – a gondolat szabadságát szerkesztői elvvé emelve. Első lépésként éppen a Babitsra emlékező kötetben gyűjtve össze az egymással is vitatkozó kortársak szellemi értékeit.

Sokáig a huszadik századi irodalmat a Nyugat nemzedékeiként írták le. A rendszer-váltást a szakmánkban jelentő első pécsi irodalomtörténeti konferenciára Kulcsár Szabó Ernő kollégámmal úgy hívtuk a résztvevőket, hogy „váltuk fel a nemzeti irodalomtörténet kézikönyveinek korszakolását, amely a lehető legformálisabb, és pedig nemzedéki – a Nyugat első, második, harmadik stb. »nemzedéke« – szerkezetbe tudta csak foglalni, lehetet-

lenné téve így a műfaj valóságos történetében végbement változások természetének poétológiai értelmezését”. Ezzel a szaktudományi értelmezést-elemzést, a mindenkor változót leválasztottuk a változtathatatlanul megképződött eszmény örök értékeket sugárzó képéről. Ekkortól kezdve a Nyugat neve talán nem olyan korszakjelölő, amelyet történészek, irodalmárok oly sokszor csereberélnek a változó ideológiai vagy poétikai jellegű prekonceptiók ihletében. A Nyugat emlékezete így megmaradhat *az érték* mindenkori megfelelőjének, amelyet nem lehet egyetlen irányzat számára sem kisajátítani. A Nyugat végképp eszmévé finomult, örök időkre szóló példázattá. Az érték mértékegységévé.

Személyes hivatkozással kezdtem, zárjam összerímelő anekdotákkal. Az alapító atyák egyikéhez kötődik az első, a következő a kései nemzedék egy különös alakjához. Tegnap este érkeztem haza, megismételve Szabó Lőrinc észak-olaszországi utazását. Az út során jutott eszembe. 1924 júliusában a költő, hazatérése előtt beköszönt a Hermes-villában emigrációs éveit töltő Hatvany Lajoshoz. Keményen összeszólalkoztak, utóbb mindketten magyarázgatták vitájukat, de ettől kezdve valójában nem tudták kedvelni egymást. Hasonló ellentétek feszültek Németh László és Hatvany között is. Mégis, Németh Lászlótól tudjuk a szenvedélyes személyes és elvi ellenfél, Hatvany Lajos megjegyzését a háború utáni évekből: ha jó könyvet akar olvasni, a *Tücsökzenét* vagy az *Izonyt* veszi elő. És ha már itt, az Akadémia épületében emlékezünk, hivatkozzam a későbbi Bóka László akadémikusra, aki 1944 elején költőként dedikálja verskötetét a mesternek („Szabó Lőrincnek tisztelettel bókalászló 1944. II. 24.”), majd 1947 végén kultuszállamtitkárként kilép az Írószövetség elnökségéből, amikor Szabó Lőrincet taggá választják. Utóbb, a „Spenót” tervezésekor tudósként a költő értékeit hangsúlyozandó, az előzményeket is megemlítve hozzátette: Szabó Lőrinc olyan nagy költő, hogy mielőtt olvasni kezdi, először leveti cipőjét, aztán a zokniját, majd lábat mos, és csak azután kezd az olvasásába. Barátom emlegeti a jelenetet, szem- és fültanúja volt, az ő hozzászólását erősítette szavaival.

Zárom mindezt egy Szabó Lőrinc által kiadatlan verssel:

*Idegen voltál egész életedben
először idegen
aztán ellenség
mert csatáidat vereségeimnek éreztem.*

*Most betegem fekszem az ágyon
s hallom, te is beteg vagy, idegen.*

*Ahogy gyógyúltam, úgy romlottál te,
ahogy gyógyúltam, úgy nőtt a száncalmam,
s mint fáj hogy haldokolsz
most végre ember, most végre rokon*

mit szólnál te, ha én volnék soron?

Az érték tiszteletéről beszéltem. A Nyugat-iskola valóságáról.